

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsplanering,
trädgårds- och jordbruksvetenskap

En fredad plats

– Om kyrkogårdens och begravningsplatsens roll nu och i framtiden

A Protected Space

– The churchyard and burial site's role today and in the future

Ylva Bolin

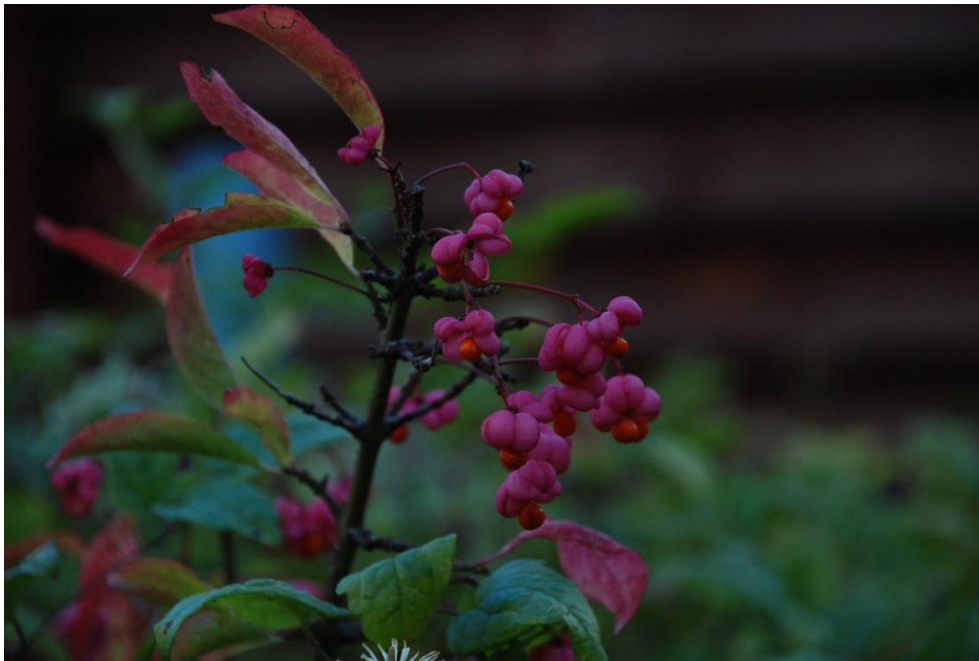

Foto: Ylva Bolin

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Självständigt arbete • 15 hp • Grundnivå, G2E
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2013

En fredad plats

A Protected Space

Ylva Bolin

Handledare: Gunnar Cerwén, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Inger Strömberg, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2013

Omslagsbild: Ylva Bolin

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: kyrkogård, begravningsplats, roll, gestaltning, stad, grönområde

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Idag pågår på många ställen i landet en bortbyggnad av grönområden i städer och tätorter, samtidigt som behovet av gröna urbana miljöer växer. Dock finns det fredade ytor i våra städer – kyrkogårdarna och begravningsplatserna. Målet med det här arbetet är att, med avstamp i historien, ta reda på vilken roll dessa fredade ytor skulle kunna ta i våra framtida samhällen.

Begravningsplatsen är en viktig plats för de levande lika mycket som för de döda. Det är en plats alla ska kunna komma till för att sörja och minnas, och både platsen och besökaren ska behandlas med respekt.

Det här arbetet handlar om begravningsplatsens historia i Sverige och Norden, hur den sett ut, hur den utvecklats och hur den använts. I arbetet diskuteras vilken roll begravningsplatsen, som en del av grönstrukturen i samhället, skulle kunna ta i framtiden. Kan man göra samma saker som man gör i stadens andra parker, även på begravningsplatsen?

I diskussion argumenteras för olika sätt att använda begravningsplatserna, samt hur de ska och får användas. Indikationerna lutar mot ett användande som börjar likna parkens, men med restriktioner. Begravningsplatserna ska vara en park och del av grönstrukturen, men dess grunduppgift ska fortfarande vara den av begravning av de döda och en plats för sorgearbete.

Abstract

In many places in Sweden today, there is an ongoing process of diminishing the green areas, in spite of an increasing need for green urban spaces. Though there are some spaces in our cities that are protected from this – our churchyards and burial sites. The purpose of this study is to, with history as a starting-point, find out which role these protected places could take in our future societies.

The burial site is just as much an important place for the living, as it is for the dead. It is a place where everyone should be able to come to mourn and reminisce, and both the site and the visitor should be treated with all due respect.

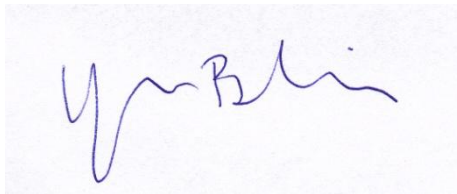
This study deals with the history of the churchyard and burial site in Sweden and Scandinavia – its structure and form, its development and its use. The study discusses which role the burial site, as part of the urban green structure, could assume in the future. Is it appropriate to do the same things you would in another of a city's parks, in a churchyard or burial site?

In the discussion part of the study, different views on how to use the burial sites are argued for, as well as how they should and would be allowed to use. The indications lean towards a kind of usage more like that of the parks, but with certain restrictions. The burial sites should be a park and part of the urban green structure, but its primary task is still to be that of burying the deceased and to be a place of mourning.

Förord

Mina utgångspunkter med den här uppsatsen har varit att undersöka hur kyrkogårdar och begravningsplatser använts genom historien, och vilken roll de kan komma att ta i vårt framtida samhälle. Idag byggs allt mer av det gröna bort i våra städer, samtidigt som vi blir allt mer medvetna om dess värden för vår hälsa. Våra begravningsplatser är kvar som fredade platser, med en oerhörd potential. Vilken plats kan våra begravningsplatser då ta i framtiden? Det är en fråga jag försöker svara på i den här uppsatsen, med stöd i historien.

Jag skulle vilja tacka min handledare, Gunnar Cerwén, för all hjälp och stöd under arbetets gång. Jag skulle även vilja tacka Åsa Bugge Marin, som läst och alltid kommit med bra och konstruktiva synpunkter.

A handwritten signature in blue ink, reading 'Ylva Bolin'. The signature is written in a cursive style with a large initial 'Y'.

Ylva Bolin
Lund 2013-05-28

Innehållsförteckning

Sammandrag

Abstract

Förord

Inledning	7
Bakgrund.....	7
Mål och syfte	7
Material och metod	7
Begreppsförklaring	8
Kyrkogård och begravningsplats	8
Begravningsplatsens historia	9
Från förkristen tid till medeltid	9
Från reformationstid till 1600-tal	9
1700-tal.....	10
1800-tal.....	11
1900-tal.....	12
Begravningsplatsen idag	14
Minneslund och askgravlund.....	14
Park och rekreationsområde	15
Diskussion	17
Begravningsplatsens utformning.....	17
Begravningsplatsen och dess roll i framtiden	19
Avslutning	21
Avslutande reflektioner och förslag till framtida frågeställningar	21
Metoddiskussion	22
Litteraturförteckning	23
Elektroniska källor	23
Tryckta källor	23

Inledning

Bakgrund

Jag har alltid varit fascinerad av kyrkogårdar, hur de ser ut och vad man gör där. Jag och min mamma åker varje år runt Allhelgonahelgen på en runda i Skåne, och tänder ljus och lägger kransar på släktingars gravar. Vi har gjort det i flera år, och det har blivit en fin och trevlig tradition. Eftersom min släkt har varit lite utspridd, blir det många kyrkogårdar, alla med olika karaktärer och kännetecken. I Farstorp, till exempel, ligger kyrkogården runt den gamla medeltida kyrkan, på en liten höjd med utsikt över nejden, medan begravningsplatsen i Stoby ligger i utkanten av samhället, omgiven av träd och skogslika planteringar.

Kyrkogården har alltid varit en plats med ett specifikt syfte - en plats att begrava de döda. Men det finns även en levande aspekt av kyrkogården. Förr var det kanske mest en plats man kom till för att minnas döda anhöriga och lägga blommor på en grav. Idag gör man samma sak, men kyrkogården kan också vara en plats för en annan typ av rekreation. Man kanske promenerar genom kyrkogården på vägen till jobbet, eller sitter på en bänk och läser en bok. För mig har kyrkogården alltid varit en stilla plats, man saktar ner när man går där.

Historien är alltid viktig för att förstå nutiden. Genom att studera hur man gjort förut, kan man skapa förståelse för hur man tänker idag. Även om vi har färre religiösa utövare i Sverige idag, påverkar fortfarande traditionerna och kulturen hur man vill att en begravningsplats ska se ut, och hur man använder den.

Mina frågeställningar är dessa:

- Hur har kyrkogårdens gestaltning och kyrkogårdens roll i samhället, sett ut genom tiderna och idag?
- Vilken roll skulle kyrkogården/begravningsplatsen kunna ta i framtiden?
- Vad kan sägas om kopplingen mellan gestaltning och begravningsplatsens roll i framtiden?

Mål och syfte

Målet med detta arbete är att göra en historisk beskrivning över hur kyrkogårdar och begravningsplatser i Sverige och Norden sett ut, vilken roll de haft i sin samtid och hur de använts genom tiderna. Fortsättningsvis kommer det handla om framtidens begravningsplats och vilken roll den skulle kunna ta i samhället.

Syftet är att undersökningen ska leda till en förståelse för, och skapa en bild över hur man använder kyrkogårdar och begravningsplatser, samt att kunna fungera som stöd vid framtida anläggningar och utvecklingar av begravningsplatser.

Material och metod

Arbetet är en litteraturstudie, där jag använt mig av böcker, artiklar, statistiska undersökningar med mera. Dessa har svarat på hur begravningsplatser sett ut i historien och idag och hur man använt dessa, hur människor upplever begravningsplatser och hur de använder dem, samt vilken roll begravningsplatserna kan komma att ta i vårt framtida samhälle. Historien kan fungera som en utgångspunkt för en själv när man spekulerar kring framtiden. En annan kan vara att titta på vad andra sagt och tror, och spekulera utifrån detta.

För den historiska delen har jag främst använt mig av tre tryckta källor, som alla skrivit om kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas historia, men med olika djupa ingångar på de olika tidsperioderna. Helge Klingberg är pensionerad professor II i landskapsplanering och kyrkogårdsplanering vid Norges landbrukshögskole i Ås (numera Universitetet för miljö- och

biovitenskap), och varit kyrkogårdskonsult åt Kyrkodepartementet i Norge. Kjell Lundquist var landskapsarkitekt och verksam vid Sveriges lantbruksuniversitet som universitetsadjunkt och docent. Åsa Klintborg Ahlklo är trädgårdshistoriker och verksam vid Sveriges lantbruksuniversitet. Den här litteraturen hittade jag genom sök i Primo, samt att jag studerade litteraturlistorna i tidigare studentarbeten och avhandlingar. Dessa tre källor är de mest heltäckande och relevanta för mig jag har hittat. Deras urval av fakta passade bäst utifrån det jag skriver om. Samt menar jag att författarnas bakgrund och kunskap ger en tyngd och auktoritet. Det finns mycket mer jag skulle kunna ha läst, men tiden inom kursens ram fick mig att inse att jag var tvungen att avgränsa mig.

Till delen om begravningsplatser idag och till diskussionsdelen har jag använt mig av mer populärvetenskapliga texter, bland annat Gröna Fakta-artiklar och artiklar ur tidsskrifter med inriktning på kyrkogårdar och gestaltning, som jag hittat på liknande sätt som de historiska. I dessa har jag försökt identifiera olika åsikter kring hur vi använder och skulle kunna använda våra begravningsplatser. Fokus i dessa texter ligger framförallt på de begravningsplatser som är integrerade i städer eller tätorten, som en del av grönstrukturen. Det skulle även vara intressant att titta mer på kyrkogårdar i mindre samhällen, men jag kände att jag var tvungen att avgränsa mig lite, samtidigt som att det finns mer litteratur att hitta kring begravningsplatser i städer och större tätorter.

I diskussionsdelen varvar jag mina egna funderingar med åsikter från nya källor, från bland annat de Gröna Fakta-artiklar jag nämnt tidigare. Detta har jag valt att göra för att jag tror det ger ett bättre flyt i texten.

Begreppsförklaring

Kyrkogård och begravningsplats

Med kyrkogård avses i det här arbetet mena en begravningsplats som ligger i anslutning till en kyrka, medan begravningsplatsen kan ligga utan anslutning till någon kyrka. Vi kan se exempel på denna typ i våra städer och större tätorter, där man anlagt en begravningsplats utanför staden, men som idag ofta har vuxit ihop med samhället. På en begravningsplats kan finnas kapell, men inte en kyrka.

I början av arbetet använder jag mig framförallt av begreppet kyrkogård, dels eftersom platsen oftast låg i anknytning till en kyrka, och dels eftersom platsen hade en tydlig kristen association. I den senare delen av arbetet använder jag mig av begreppet begravningsplats, för att visa att platserna inte längre enbart är till för kristna, utan för alla oavsett religiös tillhörighet eller livsåskådning.

Begravningsplatsens historia

Från förkristen tid till medeltid

Under förkristen tid begravde man sina döda på flera olika sätt. De äldsta gravarna man känner till i Norden är så kallade gånggriften och hällkistor, från yngre stenåldern. Man kunde också begrava i dosen. De bygger alla på samma princip – att man byggde upp kammare av stenblock, som sedan kunde rymma allt från en person till hela släkten. Enklare folk begravdes förmodligen inte så här storslaget, utan i enklare gravar. Under järnåldern började man även bränna de döda. Gravhögar eller andra sätt att markera gravplatser var vanliga under tiden fram till kristendomen infördes (Klingberg 1997, ss. 6-7).

Kristendomen kom till Norden på 900-talet, vilket ledde till nya ordningar gällande begravning. Man skulle nu anlägga begravningsplatser vid kyrkorna. Kyrkogårdarna var endast avsedda för människor som tillhörde kyrkan, alltså de som var döpta till den kristna tron. Men det fanns andra som inte heller fick begravas här, på vigd jord. Personer som begått självmord, mördare, tjuvar och andra förbrytare begravdes utanför kyrkogården. Det fanns även en rangordning på kyrkogården. Närmst kyrkan var finast att ligga begravd, så där hamnade dem med hög status. Ju längre bort från kyrkan, desto lägre status. Dessutom var det finast att begravas på södra sidan om kyrkan. Män och kvinnor kunde delas, så att männen låg på den södra sidan och kvinnorna på den norra (Klingberg 1997, ss. 8-9).

Ännu finare var det att begravas inne i kyrkan, gärna så nära altaret som möjligt, och i början var detta reserverat för prästerskapet, men så småningom kunde även lekmän (dock högt uppsatta sådana) begravas innanför kyrkans väggar (Klingberg 1997, s. 9).

Den tidiga kyrkogården var väl avskild från omliggande marker, med en mur eller staket, och att byalagen hade som skyldighet att underhålla dessa. Under medeltiden var kyrkogårdarna enkla, utan utsmyckningar eller växtlighet. Det kunde förekomma enstaka träd och gravmonument, men förmodligen var dessa inte planterade. En enkel gräsmatta med gravstickor, eller kanske en sten eller häll på marken som utmärkte gravarna (André 2000, ss. 18-19).

När kloster började byggas i Norden på 1100-talet, började dessa även sätta undan för skötsel av kyrkogårdarna. Dock påverkade inte detta utseendet märkvärdigt, utan det handlade fortfarande om gräsmarker med enskilda träd och gravmonument. Kyrkogården fungerade heller inte bara som en begravningsplats, utan även som en samlingsplats där det kunde idkas handel och mindre marknader (Lundquist 1992, ss. 14-15).

Klostrens trädgårdar påverkade vad man gjorde på kyrkogårdarna. Det blev allt vanligare att plantera in växter och träd. Man kan dra paralleller mellan vårdträden och skyddsträden på gårdar, till träden man planterade på kyrkogårdarna. Vanliga träd att plantera var ask, alm, lind och hästkastanj. Man planterade ofta två som ingångsträd, vilka skulle skydda platsen (Lundquist 1992, ss. 16-17).

Från reformationstid till 1600-tal

Reformationen gjorde mycket för kyrkogårdens roll. Martin Luther menade att kyrkogårdarna borde flyttas utanför städerna, och att den endast skulle vara en plats för kristen andakt och begrundan, inte för handel (Lundquist 1992, s. 17).

”Människan ska inte besöka kyrkogården blott för att betrakta intigheten i allt jordiskt utan för att där meditera över döden och uppståndelsen.” (Lundquist 1992, s. 17)

Dock förverkligades inte Luthers ideal. Tvärtom kunde man se hur kyrkogårdsmurar revs ner, gravstenar återanvändes till golv, och att djur fick beta fritt på kyrkogårdarna. 1554 tog Gustav Vasa tag i saken, och skrev i ett förmaningsbrev att "gravplatserna inte fick förorenas av djur och deras vidrigheter utan skulle hållas och bevaras på ett kristligt sätt" (Lundquist 1992, s. 17-18). Huruvida det här hjälpte är svårt att veta, eftersom man i alla fall vet att en av löneförmånerna för klockaren innefattade gräsbete av kreatur på kyrkogården, detta fram till 1819 (Lundquist 1992, s. 18).

Det hände inte mycket under 1600-talet heller, men man kunde börja ana något nytt. Sammandrabbningar och krig i Europa förde med sig trädgårdskonsten och nya växter till Norden. Alléer på kyrkogårdarna blev vanligare, först med inhemska arter, senare med importerade lindar från Holland (Lundquist 1992, ss. 19-20).

1700-tal

Allt mer började man motsätta sig begravning inne i kyrkorummet. Biskop Jesper Swedberg (1653-1735) hade varit med om den stora pestepidemin i Tyskland på 1710-talet, och insett att det fanns ett samband mellan spridningen av sjukdomen och begravning inne i kyrkan. Han argumenterade för en utflyttning av kyrkogårdarna från städerna, precis som Luther gjort på 1500-talet, både utifrån hygieniska aspekter, men också utifrån bibliska. I flera ställen i Bibeln, i både Gamla och Nya testamentet, kan man nämligen läsa hur gravplatserna låg i det fria. Svedberg menade, precis som Luther, att kyrkogården skulle vara en plats för andakt, och han ville där att man skulle plantera träd och örter. Träden och örterna skulle vara en påminnelse om människans eviga liv, eftersom de "liknar uppståndelsen" (Lundquist 1992, ss. 21-24).

Influenserna från Europa var starka, och Tyskland var förebilder i kyrkogårdsförnyelse i luthersk anda. 1730 invigdes en ny kyrkogård i Herrnhut i Tyskland. Den låg ute i naturen och avgränsades med en jordvall och gräsmattor, senare även häckar av tall och bok. Flera liknande kyrkogårdar anlades i Tyskland, starkt påverkade av de engelska landskapsparkerna. Allt fler träd planterades på kyrkogårdarna, men inte vilka som helst. Professorn och trädgårdskonstvetaren C C L Hirschfeldt menade att träden skulle passa kyrkogårdarnas karaktär. De skulle ha brunt eller mörkgrönt lövverk som skulle passa melankolin, gärna barrträd, och platsen skulle vara tydligt avskild från omvärlden (Lundquist 1992, ss. 24-25). Fortfarande idag kan vi se kvarlevor av denna syn. Barrträd används flitigt på kyrkogårdar, och ofta ser man träd med hängande krona och mörkt lövverk, allt för att spela på den andaktsfulla och melankoliska karaktären.

Även i Sverige, om än inte lika snabbt, började de europeiska idealen ta fäste. Många kyrkogårdar fick en ny karaktär, den av den inhägnade parkens. Men inte alla kyrkogårdar i landet var välskötta, istället klagades det mycket över de beklagliga förhållandena på vissa kyrkogårdar (Lundquist 1992, s. 26).

Kyrkogårdarna var ofta indelade efter hemman, där alla hade sitt fastställda skifte. Av praktiska skäl brukade man dela in kyrkogården i smala remsor, utan gångar mellan de individuella gravarna. Egentligen var de enda gångarna som fanns, de som ledde fram till kyrkans portar. Så småningom gjorde man försök att dela in kyrkogården i rätvinkliga mönster, detta för att underlätta och göra plats för fler gravar. Så småningom blev det dessutom nödvändigt att anlägga fler vägar inom området, framförallt på de kyrkogårdar som låg i städerna. En regelmässig kvartersindelning växte också fram (Lundquist 1992, ss. 26-27).

Som tidigare nämnt hade de hygieniska aspekterna vid begravning av döda börjat ta en allt större roll i diskussionen kring gravskicket, i hela Europa. Återigen tog man i Sverige upp frågan om att förbjuda begravning inne i kyrkorna, och 1783 gick förslaget igenom och man förbjöd inte bara försäljning av gravplatser i kyrkorna, utan också på kyrkogårdarna. Begravningarna skulle alltså flyttas från kyrkogårdarna till begravningsplatser utanför samhällena. Men det var egentligen inte förrän på 1800-talet genombrottet för denna nya förordning kom, och i vissa fall inte förrän sent på seklet (Lundquist 1992, s. 27).

1800-tal

Man började under 1800-talet den nya ordningen, där begravningsplatserna skulle placeras utanför samhällena. Den första staden att få flytta ut sin begravningsplats var Uppsala, som 1793 begärt få flytta domkyrkans kyrkogård till hospitalskyrkogården utanför staden (Lundquist 1992, ss. 27-28).

Gustav IV Adolf drev författningsmässigt igenom förändringen 1805, genom ett brev till alla landets biskopar, där han beskrev att begravningsplatserna som flyttades från städerna skulle "föreses med anständig stängsel och sådana tecken, som utmärka Platzens ändamål, samt träd deromkring planteras." Begravningsplatserna blev alltså även ett statligt intresse, någonting som vi idag fortfarande ser resultat av genom bland annat Kulturminneslagen (Lundquist 1992, s. 28).

Det blev även beslutat att begravningsplatserna skulle ses som en arkitektonisk anläggning, där det skulle skickas in en ritning för godkännande innan arbete fick påbörjas. Riksdagen beslöt 1815 att begravningar på kyrkogårdar i samhällena skulle upphöra, och att nya begravningsplatser skulle anläggas utanför samhällena. Och först nu blev begravningsplatserna strukturerade, med gångsystem och planteringar. Alla nya begravningsplatser som anlades fick liknande uppbyggnad. Ett symmetriskt nät av gångar och vägar delade in platsen i stora kvarter. Man ville göra begravningsplatserna helt symmetriska, något som ofta inte skulle ha gått att göra på de gamla kyrkogårdarna. Man lade särskild omsorg vid plantering av träd och trädkransar runt begravningsplatserna (Lundquist 1992, s. 28). De stora och många träden är ofta något vi förknippar och uppskattar med 1800-talets begravningsplatser.

Redan tidigare hade det funnits begravningsplatser utanför städerna, ofta anlagda i samband med någon sjukdomsepidemi. Skillnaden mellan dessa och de nya som anlades var att de nya fick en erkänd social ställning, till skillnad från de tidigare (Lundquist 1992, s. 28).

Vissa nya kyrkogårdar i Sverige anlades i en mer fri stil, bland annat delar av Stockholms Norra Begravningsplats och Kalmar kyrkogård. I Lund anlades Lunds Norra Kyrkogård 1816. Exakt hur den såg ut när den anlades vet man inte. Kring år 1840 utvidgades kyrkogården i tre etapper. De nya delarna blev symmetriskt upplagda, med alléer och raka gångar. Dåvarande akademiträdgårdsmästaren Carl Lundblad fick då i uppdrag att ta fram ett förslag på upptagande av gångar i den äldre delen (den från 1816), men man vet inte om Lundblad återställt gamla gångar, eller om han själv hittade på strukturen med slingrande gångar. Troligen var det Lundblad som hittade på den nya strukturen, inspirerad av den engelska landskapsparken (Lundquist 1992, s. 29).

Men de fina planerna talar inte alltid en sanning om hur skicket på kyrkogården var. Lundquist (1992, ss. 30-32) citerar en samtida författare och kyrkogårdskunnig, Olof Eneroth:

"Den svenska kyrkogården i dess nuvarande skick vittnar om en nästan allmän vanvård samt i och med detsamma om brist för aktning för de bortgångnas minne." (Eneroth, i Lundquist 1992, s. 32)

Och angående kyrkogårdarna på landsbygden skrev han:

”Man skall knappast kunna räkna en på femtio bland våra kyrkor, som har en väl hållen kyrkogård. Finner man en rad ofta nog illa skötta träd omkring den trånga ogräsbacken, så finner man sig redan öfverraskad. Och skulle man finna ordentligt hållna gångar eller, än mera, gräsmattor, såsom tex Husaby eller Wreta klostrets kyrkogårdar, så har ens öfverraskning hunnit sin höjd. Med få ord, den beskrifning vi redan ofvan givit öfver den svenska kyrkogården gäller så för stad som för land, endast med den skillnad, att på landet ser eländet och vårdslösheten något fattigare ut.” (Eneroth, i Lundquist 1992, s. 32)

Dock menade Eneroth att det fanns undantag. Malmö kyrkogård och Göteborgs kyrkogård är sådana (Lundquist 1992, s. 32).

En annan typ av begravningsplats utvecklades parallellt med den geometriskt symmetriska i slutet av 1800-talet – skogskyrkogården. Skogskyrkogården har en friare karaktär, med mycket växtlighet, och fortsätter utvecklas in på 1900-talet. I Skandinavien finner vi de kanske mest kända i Stockholm – Stockholms Skogskyrkogård – och i Danmark – Mariebjergs kirkegård i Lyngby utanför Köpenhamn (Lundquist 1992, s. 33).

1900-tal

1800-talets ideal påverkade mycket begravningsplatsernas utveckling i början av 1900-talet, framförallt här i Skandinavien. Något annat som påverkar mycket är den mer intensiva massproduktionen av gravminnen med strängare regler kring hur gravvårdarna fick se ut, med måttangivelser och så vidare. Gravvård är ett samlingsord för de minnesmärken man sätter vid en grav, t ex en gravsten. Genom att bestämma hur gravvårdarna fick och inte fick se ut, ledde detta till att den tidigare variationsrikedomen försvann (Lundquist 1992, s. 34).

Synen på döden och begravning har förändrats genom tiderna. Förr, i bondesamhället, var det vanligast att man dog hemma, omgiven av sina nära. Då började sorgearbetet direkt, i och med att man var närvarande vid dödsfallet och fick se den döda. Man var själv den som gjorde i ordning kroppen och man fick direkt utlopp för sorgen, vilket gjorde att kyrkogården inte var lika viktig. Medan idag, då de flesta dör på sjukhus eller på äldreboenden, där experter ofta är med vid dödsfallet och efteråt tar hand om den döda kroppen. Behovet av en plats att gå till för sorgearbetet blir då allt viktigare, och kyrkogårdens roll blir en viktig del av sorgprocessen. Om man inte kan vara med att göra i ordning kroppen, vill man istället kunna göra i ordning en grav. Detta ställer så klart då höga krav på kyrkogården i fråga (Klingberg 1997, s. 14).

Mot 1940-talets slut började man tänka annorlunda kring kyrkogårdarnas karaktär. Man gick ifrån det tidigare mörka och tunga, och började istället fokusera på uppståndelse. Att minnas de döda, hoppet och ljuset, blev det centrala. Under 1950-talet tog man på allvar tag i de nya tankarna kring begravningsplatsernas utformning. Ut med de krattade och regelbundna gångarna, och in med böljande gräsytor och informella gångvägar. Urnlundar blev allt vanligare, och detta ledde till att man kunde börja experimentera mer med sluttningar och liknande, något som kistgravarna tidigare satt begränsningar för (Klintborg Ahlklo 2001, ss. 11-12).

Planteringarna blev mer naturlika, där man satsade på inhemska arter mer än man gjort tidigare. Även det vatten man la in fick ett mer naturligt utseende. Redan tidigare hade man tagit in vatten i utformningen, men då ofta i en striktare form, som formella dammar eller

kar. Nu handlade det mycket mer om porlande bäckar och öppet, rinnande vatten (Klintborg Ahlklo 2001, ss. 12-13).

Man tog bort många av de klippta häckarna och ramarna runt gravplatserna, vilket i sin tur gjorde det tydligare om skötseln var bristande. Men 1950-talet var också ett ordningsföreskrifternas årtionde, då det togs fram regler kring när och hur man fick vistas på platsen, hur man fick pryda och hur man skulle sköta gravplatserna (Klintborg Ahlklo 2001, ss. 14-15).

På 60-talet slår tekniken igenom på kyrkogårdarna. Ökade lönekostnader och en större uppmärksamhet på faror i arbetsmiljön leder till att allt fler tekniska hjälpmedel förs in. Därför måste även begravningsplatserna anpassas till dessa maskiner. Och det är bara inte i skötseln man ser tekniken, utan även när det gäller framställandet av gravvårdar, vilket leder till en likformighet mellan gravarna (Klintborg Ahlklo 2001, ss. 16-17).

70-talet var både en fortsättning av, och en protest emot, det tidigare årtiondets utslätande. Många olika åsikter kring begravningsplatsens utformning lyftes, med vissa röster starkare än andra (Klintborg Ahlklo 2001, ss. 18-21). Debatten kring ett åtskiljande mellan kyrka och stat blev allt intensivare, med följdfrågan – vem ska då sköta begravningsplatserna? Antagandet var ofta att det skulle gå över till den kommunala förvaltningen. Samtidigt ökade begravningsarna av icke-kristna i Sverige, och man började ifrågasätta utsmyckningen med främst kristna symboler på begravningsplatserna (Klintborg Ahlklo 2001, ss. 18-19).

Som gestaltungsform börjar skogskyrkogården ta allt större plats i Sverige, med den självklara förebilden i form av Skogskyrkogården söder om Stockholm, formgiven av arkitekterna Sigurd Lewerentz och Gunnar Asplund, och invigd 1920. Pelarsalen med tallar i gräsmark, var den sinnebild man hade framför sig, men kunde se otroligt olika ut beroende på var de låg (Klintborg Ahlklo 2001, ss. 19-20).

Under 80- och 90-talen går gestaltningen av nya begravningsplatser från att vara ett prestigefyllt uppdrag som flera stora arkitekter gärna tar på sig, till att i branschen bli ett mer specialiserat område som bara vissa kontor ägnar sig åt. Nya krav ställs på gestaltningen, i och med den mångkulturella begravningsplatsen och det ökade intresset för att gravsätta aska i anonyma gravar. Men man har svårt att hitta svaren på gestaltungsproblemen, trots många nya idéer och former (Klintborg Ahlklo 2001, s. 21).

I kommunerna upplever man en omfördelning av kostsamma skötselinsatser, och det blir allt vanligare med extensiv skötsel. Detta leder till många bryn- eller ängsliknande parkområden, som visar sig bidra till mångfalden för floran och faunan. Denna anlagda naturmarksprägel visar sig även på begravningsplatserna, då många minneslundar anläggs med dessa som gestaltungs-motiv (Klintborg Ahlklo 2001, s. 22).

Även intresset för historia ökar under 80- och 90-talen, då parker och kyrkogårdar blir självständiga historiska objekt i Kulturminneslagen från slutet av 1988. Begravningsplatserna blir värdefulla kulturmiljöer, och utbyggnader görs med hänsyn till den historiska kulturmiljön (Klintborg Ahlklo 2001, s. 22).

I Kulturminneslagen (1988:950) står det bland annat så här:

”11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.” (Lag om kulturminnen m.m. 1988)

Begravningsplatsen idag

Från och med år 2000 är Svenska kyrkan skild från staten, men ansvarar fortfarande för våra begravningsplatser. Den begravningsavgift som alla betalar går till förvaltning och skötsel av begravningsplatser och krematorier, samt kostnader för vissa tjänster i samband med begravning (Skatteverket 2013-05-10).

Minneslund och askgravlund

En minneslund är den del av en begravningsplats där det sker en anonym jordning av aska, antingen genom nergrävning eller genom spridning. Här är det helt anonymt, vilket innebär att det inte finns någon plats för namn och det ska heller inte gå att ta reda på var man grävt ner askan. Därför sker dessutom själva jordningen utan anhöriga. Nuförtiden finns det minneslundar på de flesta större begravningsplatser.

Klintborg Ahlklo (2001, ss. 28, 31) skriver hur eldbegängelserörelsen propagerade för minneslundan under 70-talet i Sverige. Man pratade om minneslundan som det optimala gravskicket i det demokratiska samhället, om allas lika värde och jämlikhet inför döden. Man menade också på en platsbrist på kyrkogårdarna, och att minneslundan kunde skapa ekonomiska fördelar framför jordbegravningen. Man placerade ofta centralt belägna konstverk, som skulle locka folk att komma dit och titta på minneslundan, och i sin tur se det som ett alternativ att välja när stunden var inne. Skulpturerna blev propaganda för minneslundan, eftersom de nämndes i lokalpressen och fick folk att besöka platsen.

Valet att jordas i en minneslund blev vanligare och vanligare, men det har visat sig att det inte bara handlade om en önskan att vara anonym för eftervärlden, eller något ideal om allas lika värde inför döden. Valet handlade istället snarare om en omtanke för de man lämnade efter sig. I ett samhälle då det var allt vanligare att man inte bor kvar i samma ort eller område hela livet, utan flyttar runt, ville man inte lägga en börda på de efterlevandes axlar (Klintborg Ahlklo 2001, s. 31).

Efterhand har det dessutom visat sig att den höga anonymitetsgraden i minneslundan kunde bli ett problem. Forskningsrön har visat sig att en gravplats kan vara viktiga för sorgearbetet, att vårda en grav, eller åtminstone ha en identifierbar plats att fokusera sina tankar kring, påverkar hur man möter och hanterar sorgen (Klingborg Ahlklo 2001, s. 31).

Skillnaden mellan minneslund och askgravlund (eller urnlund) ligger i anonymitetsgraden. I en askgravlund är inte varje nergrävd urna markerad, men det finns oftast en plats där man t ex kan sätta upp ett skylt med namn. Dock är detta begrepp inte lika skyddat som minneslundsbegreppet, vilket kan innebära att det kan skilja lite i tillvägagångssätt och uttryck från plats till plats.

Även Angela Sandell (2010, s. 5) tar upp problematiken med minneslund kontra askgravlund. I en enkätundersökning hon gjort kring hur begravningsplatser används och skulle kunna användas, upptäcker hon för många av de som svarade är det viktigt med en markerad gravplats, i alla fall med en namnplatta. På askgravlundan skapar man även möjligheter för familjemedlemmar att gravsättas bredvid varandra, något som inte går i minneslundan på grund av anonymiteten.

Att kremera döda blir allt vanligare i Sverige. Enligt statistik förd av Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund (2013, s. 3), hädanefter kallad SKKF, kremerades år 2012 77,9% av alla begravda i Sverige. Det är en siffra som ökat stadigt sedan man började kremera i Sverige 1887. Sedan slutet av 70-talet har majoriteten av döda i Sverige kremerats.

Detta gör att kvarlevor från döda inte är lika skrymmande eller utrymmeskrävande, och är inte lika beroende av platta ytor. Detta skapar en helt annan frihet i både gestaltningen av begravningsplatserna och de anhörigas önskemål kring begravningen.

De allt vanligare minnelunderna och askgravlunderna ställer ett annat krav på utformningen. Platserna ska tillgodose alla, oavsett religion eller livsåskådning. Sandell (2010, s. 5) menar att detta kan ställa till problem, att resultatet tyvärr ofta blir en slätstrukenhet i gestaltningen, och att följden blir att platsen inte tillgodoser någon.

Sandell (2010, s. 5) diskuterar också vilket syfte lundarna har. Vad är det som styr dem? Är det tanken om allas jämlikhet i döden, eller är det ett sätt för efterlevande att minimera kraven av bekvämlighetsskäl? Sandell (2010, s. 5) skriver så här:

”Är minneslundens kollektiva anonymitet ett exempel på hur vi håller döden på avstånd och förnekar en plats för de döda i vårt moderna samhälle?
Eller rentav ett sätt att lösa en tvist om var en avliden anhörig ska gravsättas?
Är askgravlundarna ett sätt att äta kakan men ändå ha den kvar?” (Sandell 2010, s. 5)

Park och rekreationsområde

Angela Sandell (2010, s. 1-2) skriver i ett Gröna Fakta-blad om begravningsplatsen som en plats inte bara för de döda, utan likväl för de levande. En plats som ”med fördel [kan] användas även i hälsoförebyggande syfte”. I en webbaserad enkätundersökning gjord under november-december 2009, undersökte Sandell hur människor använder begravningsplatser och deras framtida önskemål på platserna. En av frågorna Sandell ville svara på var: *Hur används våra begravningsplatser idag och hur vill vi att de ska vara i framtiden?*

Sandells undersökning visar att människor besöker begravningsplatser av olika anledningar. 29% säger att de besöker en eller flera gravar, 18% kommer för att minnas dem som inte lever längre, 14% kommer för att njuta av en vacker plats, och 14% säger att de promenerar på platsen. Dessa var de fyra främsta anledningarna till besök. Av de som svarade på enkäten tillhör 74,4% Svenska kyrkan, medan 67,7% menar att de anser att religion inte är särskilt viktigt (Sandell 2012, s. 2).

Det är viktigt att begravningsplatsen är estetiskt tilltalade och välskött. Det är även viktigt att stämningen är fridfull. Sandell (2010, s. 2) listar de fem faktorer som upplevs mest viktiga på en begravningsplats:

1. Att det råder en fridfull stämning (94%)
2. Att platsen är estetiskt tilltalande (91%)
3. Att anläggningen är välskött (91%)
4. Att jag kan känna mig trygg (83%)
5. Att det finns god belysning (78%)

Sandell (2010, s. 3) beskriver också fem viktiga behov, som de kommit fram till i undersökningen, som bör tillfredsställas vid besök – frid, trygghet, närhet, natur och aktivitet. Aktiviteter upplevs viktiga, och några exempel, utöver själva begravningsverksamheten, som kommer upp är meditation (24%), samtal (17%) och kyrkogårdsvandringar (13%).

Sandell (2010, ss. 2, 4) skriver att en förnyelse av en begravningsplats inte behöver vara motsatsen till att bevara, utan kan istället ses som ett komplement, då vår nutidshistoria kan bli en del av det gemensamma kulturarvet. För det är just det våra begravningsplatser och kyrkogårdar är – en del av vårt kulturarv – vilket även gör platserna till hela samhällets ansvar.

Våra begravningsplatser så som de ser ut idag bygger mycket på det som hände under 1800-talet och det århundradets ideal. I artikeln listar även Sandell (2010, s. 4) fem faktorer som styrtt begravningsplatsernas utseendeutveckling:

- Hälso- och hygienaspekter (sundhet)
- Park- och trädgårdsideal (arkitektur)
- Kyrkans liv och lära (teologi)
- Myndighetsförfordningar (funktionalitet)
- Lokala traditioner (ekonomi)

Dessa faktorer går att hitta exempel på i det här arbetets föregående del om begravningsplatsens historia. Ett exempel är hur man under 1700-talet lyfte fram hygien som en anledning att förlägga begravningsplatser utanför städerna, och hur sedan kung Gustav IV Adolf 1805 drev igenom en författning som sa just detta.

I ett annat Gröna Fakta från 2003, tar Patrick Quist (s. 1) upp frågan om kyrkogården som en del av stadens och tätortens grönstruktur. Han menar att kyrkogårdarna är gröna stadsrum med en medveten arkitektur, och att man därför bör marknadsföra dem som detta. Han menar att alla kan tjäna på en bättre marknadsföring av våra begravningsplatser – medvetenheten ökar och därmed motivationen och resurserna för utveckling. Detta skulle i sin tur även kunna leda till att skötseln av den enskilda graven förbättras.

Quist (2003, ss. 2-3) skriver att, liksom parker, är begravningsplatserna allas, och har en central roll i vår kultur och vårt kulturarv. Genom att satsa på marknadsföring av begravningsplatserna, kan intresset öka och de kan bli en park i staden samtidigt som en plats för begravning. Några exempel på hur man skulle kunna öka massmedieintresset är genom att göra samma saker som parkförvaltningar gör – satsningar på exempelvis vårplanteringar, sommarblomsplanteringar, allt står i blom, höstfärger, vinterljussättning och julstämning. Det handlar om upplevelser i det offentliga rummet. Quist (2003, s. 3) skriver att: "Kyrkogården är ett parkkulturarv som är en unik del av vår vardag, som inte bara skall förknippas med begravning och sorg."

I sin artikel tar Quist (2003, s. 4) upp ett exempel på en lyckad satsning från en kyrkogårdsförvaltnings håll. Under Allhelgonahelgen 2002 höll kyrkogårdsförvaltningen i Södra Sandby en så kallad gravsmyckningsdag. Allhelgonahelgen är en sådan helg då många rör sig på kyrkogårdar och begravningsplatser. Arbetslaget i Södra Sandby bjöd på hemmagjord äppelkaka, glögg och kaffe utanför kapellet. Inne i kapellet hade de tända ljus och spelade lugn klassisk musik. Personalen stod utanför kapellet hela dagen och kvällen, och pratade med besökare. De visade även upp exempel på annorlunda gravdekorationer, gravlyktor, självvattnande växtlådor, och liknande. De beskrev dagen som väldigt lyckad, och kyrkogårdschefen menade att det varit bra för besökarna att kunna sätta ett ansikte på de som jobbade där. Det var bra för arbetslaget att få synas, inte bara som arbetare, utan som personer, menade hon.

Ett annat exempel Quist (2003, s. 5) tar upp är Njurundas satsning på vackra, unika eller speciella växter. Där sätter de upp skyltar med namn på växterna, vilket gör begravningsplatsen till en liten botanisk trädgård, och kan vara till inspiration för besökarna och invånarna.

I Malmö har man satsat på ett mobilt informationssystem, IDstories, där det finns skyltar vid exempelvis historiska gravar, med en unik kod som man skickar som ett SMS till ett visst nummer. Som svar får man en e-post med information om den person eller plats koden hänvisar till (Quist 2003, s. 5).

Diskussion

I diskussionen kommer jag varva mina egna tankar och åsikter med andras. Jag kommer också föra in en del nya källor, där författarna argumenterar för olika sätt av använda begravningsplatser och för hur de tror platserna kan komma att utvecklas.

Begravningsplatsens utformning

Flera av mina släktingar ligger begravda på samma kyrkogård i en by i norra Skåne. Det är en ganska stor begravningsplats och är från början av 1900-talet. Förmodligen var kyrkogården runt kyrkan full, samtidigt som de nya idealen att flytta ut kyrkogårdarna började ta vid, vilket gjorde att man anlade en ny begravningsplats en liten bit därifrån. Den ser ut som många andra kyrkogårdar från den tiden, raka gångar i ett rutnät, med ett kapell i mitten. Mellan raderna med gravar finns inga utstakade gångar, utan man får gå direkt på gräset. Vad som alltid slår mig när jag är där är hur tråkig den är. Det står några trädrader utmed de större gångarna, och låga buskar på några få gravar. De flesta gravstenarna är av samma material och form. För att då komma fram till en grav måste man gå på gräset, som är ojämnt och svårframkomligt. Ofta har jag sett hur gräset liksom i rektanglar är nersjunket en liten bit – ingen rolig syn. Jag upplever inte platsen särskilt rofylld.

Gestaltningen påverkar otroligt mycket hur man upplever en plats, och när det gäller en kyrkogård eller begravningsplats, som ska vara en plats man kommer till för att sörja och minnas, är detta av särskild vikt. Tänk dig en att en kyrkogård skulle ligga precis bredvid en tungt belastad väg. Hur skulle det kännas att gå där? Förmodligen inte särskilt rogivande.

Sörensson och Wembling (2008, s. 93) skriver om hur begravningsplatsens formspråk blir allt mer lik parkens, men menar att det speciella symbolspråk och estetik som finns på platsen måste få utvecklas, även i nyskapandet. De är en del av begravningsplatsens karaktär. De föreslår till och med att man kanske borde återinföra de starka monumentala intrycken, med inspiration från de forntida gravmonumenten. Detta skulle kunna skapa en högtidlig känsla och införa mer dimensioner till begravningsplatsen, då en plats med stark utformning ofta upplevs eviga och tidlösa.

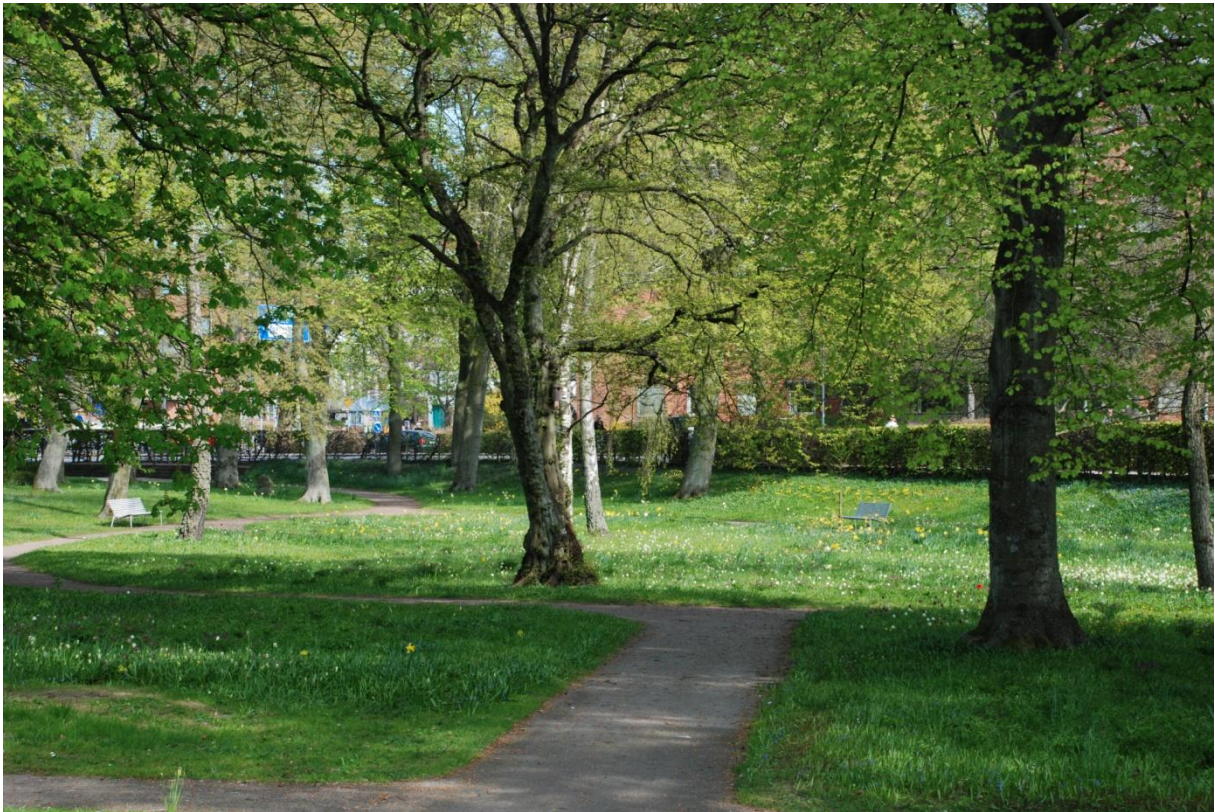
Det ska vara tydligt att det är en begravningsplats, och här spelar gestaltningen oerhört stor roll. Sandell (2010, s. 5) skriver om hur vi i Norden är typiska "brynmänniskor" i det att vi känner oss trygga i närheten av skogen. Sörensson och Wembling (2008, s. 93-94) menar att de flesta av oss associerar naturmiljöer med trygghet och glädje. De skriver om vikten att ta hänsyn till det här vid utformning av begravningsplatser, och att man kan göra detta utan att ge avkall på de uttryck som tydliggör att det här är en begravningsplats.

Liksom Sörensson och Wembling (2008, s. 94) menar jag att det är viktigt att bevara de kulturhistoriska värden som begravningsplatserna står för, samtidigt som man erbjuder nytt.

Det är alltid en utmaning att integrera det nya med det gamla, inte bara när det gäller begravningsplatser. Dock tror jag att begravningsplatser är platser man måste ta lite för sig. Där behandlas en fråga som man inte pratar om på så många andra ställen – döden. Döden är central när det gäller begravningsplatser. Det säger kanske sig självt, men jag tycker det är en sak som är värd att repetera. Begravningsplatsen tror inte jag kan behandlas på riktigt samma sätt som vilken annan stadspark som helst, just på grund av dödens närvaro. Samtidigt tycker jag det är viktigt att begravningsplatserna blir en naturlig och självklar del av stadens grönstruktur. Alla är välkomna dit, oavsett om man kommer dit för att minnas döda anhöriga eller om man bara kommer för att promenera en stund. Och det finns ingenting

som talar emot för att man inte skulle kunna sitta på en filt och dricka kaffe och läsa en bok, precis som i andra parker.

Något som Sörensson och Wembling (2008, s. 95) tar upp är vikten av avgränsningar från omvärlden på en begravningsplats. Oftast löser man detta med en mur eller trädkrans, eller både och. Avgränsningen är viktig eftersom den gör det tydligt för besökaren att den träder in i en lugn och stilla värld. Möjligheten till utblickar, gärna mot natur, genom avgränsningen kan också vara av fördel. Det kan skänka en känsla av evighet till platsen. De tar även upp entrén som en viktig del av begravningsplatsen, eftersom det är här första intrycket ges.

Södra entrén till Norra kyrkogården i Lund. Foto: Ylva Bolin

När jag för ett litet tag sedan tog en promenad på Norra kyrkogården i Lund, mötte jag en gammal vän. Hon berättade att hon brukar cykla igenom kyrkogården varje dag till och från jobbet. Det är den snabbaste vägen, samtidigt som det är en vacker väg. Dock brukar hon vara lite orolig för om man egentligen får lov att göra det eller inte, men hon är aldrig ensam om det. Under den stund vi stod och pratade med varandra cyklade massvis med personer förbi. Jag frågade henne om hon någonsin leder cykeln, men det gjorde hon inte. Dock brukade hon alltid stänga av mobilen under sträckan. Det kändes mest respektfullt, sa hon. Men man cyklar inte varsomhelst på kyrkogården, utan endast genom den breda mittgången, som går rakt igenom. Min vän berättade att ibland tar hon en annan väg igenom, men i de fallen hoppar hon alltid av cykeln och leder den.

Det sitter inga skyltar vid ingången om att det är förbjudet att cykla, vilket jag tror man hade satt upp om man från kyrkogårdsförvaltningen upplevde det som ett problem. Och att det endast är på mittgången människor cyklar tror jag kan ha en del med bredden på gången att göra. Den är så pass bred att cyklar kan mötas, samtidigt som människor kan gå utan att

behöva gå åt sidan när cyklar kommer. Den är även helt rak, vilket gör att man ser slutet av den när man kommer in på kyrkogården.

Begravningsplatsen och dess roll i framtiden

”För att kunna blicka framåt, måste man titta bakåt.” (Sörensson & Wembling 2008, s. 91)

Jag tror det är oerhört viktigt att man har koll på historien när man tittar på en plats, eller ger förslag på ny- och utbyggnad. Arkitektur är levande, vilket vi kan se när vi läser hur våra begravningsplatser utvecklas genom århundraden, från de förkristna gravhögarna, till de tidiga kristna öppna markerna, till 1800-talets strikta kvarter, slutligen till dagens minneslundar och naturlika begravningsplatser. Vi kan se, när vi studerar historien, att begravningsplatsen inte alltid varit en plats där tiden står stilla och man inte får lov att göra mer än att promenera och meditera över döden. Från början hade begravningsplatsen en social roll också – det var en mötesplats och en handelsplats. Handel på begravningsplatsen kanske inte är aktuell idag, men den sociala aspekten skulle kanske kunna ta en större roll?

Våra städer och tätorter växer och växer. Allt fler parkytor tas i anspråk till bebyggelse, och grönytorna byggs bort. Allt detta trots ett ökande behov av grönt i de urbana miljöerna. Men det finns vissa grönytor som är fredade – kyrkogårdarna och begravningsplatserna. Alltså kan man inte stycka av dessa för ny bebyggelse, de är och förblir skyddade ytor. De kan räknas som en del av stadens grönstruktur, och liksom parkerna användas även för rekreation. I Lund är till exempel Norra kyrkogården, med sina 25 hektar, ett av stadens största grönområden, till och med större än Stadsparken.

Vi är heller inte lika stationära som vi var förr. Allt fler byter bostadsort oftare, vilket kan leda till att det är svårt för anhöriga att sköta gravar, eller åta sig att sköta en grav, långt bortifrån där man bor. Dessutom är vi ett mer mångkulturellt samhälle idag, med fler och andra traditioner, religioner och livsåskådningar. Allt detta måste tillgodoses, och ställer nya och annorlunda krav på våra kyrkogårdsförvaltningar och begravningsplatser.

Sörensson och Wembling (2008, s. 94) skriver att även i ett sekulariserat samhälle spelar traditioner och ritualer en stor roll och kan vara väldigt viktiga för människor, framförallt när det handlar om döden.

Sandell (2010, s. 5) skriver att begravningsplatsen ska vara en plats dit alla kan gå, oavsett religion eller livsåskådning, och att detta innebär att det är viktigt att både platsen och de människor som kommer dit behandlas med respekt. Man ska kunna gå till platsen och minnas anhöriga, oavsett om de är begravda där eller på en annan plats. Sandell menar att det då är viktigt att alla ska kunna hitta någon del av begravningsplatsen där de känner sig ”hemma” och bekväma. Detta gör att det måste finnas olika typer av miljöer på begravningsplatsen, som kan uppfylla de olika behoven som finns. Hon menar att detta går att åstadkomma även på mindre ytor. Exempel på miljöer kan vara ängsmarker, skogsliknande bestånd, gräsmattor och prydnadsrabatter.

Jag håller med Sandell att begravningsplatsen måste vara en plats dit alla ska kunna gå, och då krävs det olika typer av platser inom området. För vissa kan en öppen gräsyta vara viktig, medan för andra så är det kanske viktigt att man ska kunna sätta sig på en bänk under ett träd. Atmosfären runtomkring måste vara av fridfull karaktär, vilket då kanske innebär att det inte är aktuellt att spela fotboll på gräsytan. Men kanske kan man ligga på en filt och läsa?

I Lund och Malmö anordnar turistbyrån kyrkogårdsvandringar på somrarna, då guiden berättar om kända och intressanta personer som ligger begravda där. Liksom de exemplen Quist (2003, ss. 4-5) tar upp i Södra Sandby, Njurunda och Malmö, är detta ett sätt att få människor att upptäcka begravningsplatserna.

Vad får man då göra på en begravningsplats, och vad bör man undvika? I en enkätundersökning gjord för SKKF (Davidsson Bremborg & Dahlgren, s. 34) listar författarna olika vanliga aktiviteter som kan förekomma på en begravningsplats, och frågar hur lämpliga de svarande tycker dessa är. De aktiviteter som frågan tar upp är:

- Att man fikar eller har picknick
- Att man solbadar
- Att man joggar eller löptränar
- Att man har med hund eller annat husdjur i koppel
- Att man har meditationsövningar

De svarade fick sedan fylla i om de tyckte det var lämpligt, olämpligt eller att det inte hade någon betydelse. På framförallt de tre första var bortfallet (alltså att man inte svarade alls) som högst. Författarna skriver att det inte går att veta varför så många inte svarat på dessa, men diskuterar möjligheten att de icke-svarande menar att dessa aktiviteter är helt orimliga och inte alls har på en begravningsplats att göra (Davidsson Bremborg & Dahlgren, s. 34).

Av de som faktiskt svarat på frågorna kan man se att på de tre första står majoriteten av svarande sig negativt till aktiviteterna, och menar att dessa är olämpliga, eller menar att det inte har någon betydelse. Endast 4% av de som svarat tycker att det är lämpligt att solbada på en begravningsplats, och 8% tycker att det är lämpligt att jogga eller löpträna. Att gå med hunden eller göra meditationsövningar står de svarande sig mer positivt till (Davidsson Bremborg & Dahlgren, s. 35).

För att få lite mer insikt i vem som tycker vad, ställde man samma frågor men med ytterligare en dimension – man frågade även de svaranden hur ofta de besökte en begravningsplats. Solbadande är den aktivitet som möter mest negativitet, och ju oftare man besöker en begravningsplats desto mer negativ till det är man. Överlag skulle man kunna säga att ju mer sällan man besöker en begravningsplats, desto större är acceptansen för de olika aktiviteterna. Även här är de svarande mest negativa till de tre förstnämnda aktiviteterna, oavsett hur ofta man besöker en begravningsplats. Att ta med husdjur eller att meditera är de två aktiviteter som möter minst motstånd från alla grupper (Davidsson Bremborg & Dahlgren, ss. 36-37).

Det finns alltså ett visst motstånd för att använda begravningsplatser som vilken annan park som helst. Vad beror det på egentligen? Är det på grund av en respekt för döden, eller är det kanske på grund av en rädsla för döden? Är det hållbart, eller ens önskvärt, att förbjuda vissa aktiviteter på begravningsplatser? Det är svåra frågor att svara på. Personligen tror jag att jag drar en gräns någonstans mellan solbad och fotboll. Men det är rätt svårt att förklara varför. Jag tror det handlar mycket om just fridfullheten. På en begravningsplats väntar man sig ett visst lugn, vilket jag tror är väldigt viktigt att bibehålla. Begravningsplatsen ska först vara en plats där man begraver sina döda, men samtidigt en plats för de levande och de levandes behov.

Tittar vi bakåt kan vi se att utvecklingen och förändringen på begravningsplatserna ofta sker, i förhållande till resten av samhällsarkitekturen och -planeringen, hyfsat långsamt. Den långsamma förändringen kan vara en bra sak när det gäller begravningsplatser. Sörensson och Wembling (2008, s. 94) menar att människor som besöker gravar har ett behov av att känna igen sig, och känna samhörighet, även om det är långt mellan besöken.

Men samtidigt menar jag att det är viktigt att det sker förändringar. Som jag skrev i inledningen av det här kapitlet, är arkitektur något levande, i det att arkitekturen ständigt förändras och att detta inte är något negativt. Genom att uppmärksamma begravningsplatsernas historia, tror jag att man kan visa för människorna som besöker dem att det finns fler sätt att använda och se på dem. Det historiska användandet har påverkat hur vi idag använder begravningsplatserna, kanske både på gott och ont. Samtidigt som det påverkat *hur* vi använder begravningsplatserna, har det också påverkat hur vi upplever att vi *får* använda dem. Det finns många traditioner kring begravningsplatser, som kanske inte alla är helt hållbara i dagens samhälle, när vårt behov av grönområden möjligtvis är viktigare än alla dessa traditioner. Jag säger inte att traditionerna inte är viktiga, utan att man kanske för fundera över exakt hur viktiga det är kontra hur viktigt det är med bra och användarvänliga grönområden. Gestaltningen måste följa efter behovet, och lägga lika stor vikt vid traditionerna och historien, som vid de nya behov som finns idag och kommer finnas i framtiden.

Martin Luther ville att begravningsplatserna skulle vara en plats där uppståndelsen var huvudroll. Inom kristendomen är uppståndelsen en av de centrala teologiska lärorna, den händelse som kristendomen egentligen bygger på. Genom döden besegrade Kristus döden, och gav människorna del av det eviga livet när man dör. Då blir döden inte slutet på livet, och borde då egentligen inte vara en lika sorgsen händelse. Vad jag tror Luther ville komma fram till var att man på begravningsplatserna inte bara skulle fokusera på det yttersta, döden, utan att livet, och glädjen över livet, skulle få ta en lika stor plats. Begravningsplatsen kunde bli en plats att hylla och fira livet på. Det är en otroligt vacker tanke, tycker jag, och någonting man borde ta tillvara på.

Avslutning

Avslutande reflektioner och förslag till framtida frågeställningar

Vi människor har ett behov av gröna upplevelser, vi mår bättre av att komma ut i naturen, samtidigt som behovet av bostäder ökar i våra städer och tätorter. Allt oftare bygger vi där det tidigare funnits ett grönområde. Det blir på något sätt en ekvation som inte går ihop. Därför kan våra begravningsplatser få en ökad roll som grönområde i städerna, men det förutsätter ju såklart att människor vet om att de finns, och att de upplevs okej att använda dem till annat än en plats att gå till för att minnas döda anhöriga.

I det här arbetet har jag redogjort för hur våra begravningsplatser utvecklats från förkristen tid till idag. I diskussionen spekulerar jag kring vilken roll de kan komma att ta i framtiden. Vi lever i ett samhälle som ständigt förändras, där vårt behov för grönområden nära ökar. Samtidigt representeras allt fler religioner och livsåskådningar i vårt land, vilket ställer nya krav på utformningen av våra begravningsplatser. Det finns en potential i dessa fredade platser i våra städer, en potential som inte alltid uppmärksammas för vad den är – ett grönområde mitt i staden, liknande vilken annan park som helst, men med en andlig aspekt.

Förr kunde man se hur kyrkogården var en plats man samlades på, inte bara på grund av dess uppgift som begravningsplats, utan eftersom den var en central punkt i samhällena. På 1800-talet började man flytta ut begravningsplatserna utanför staden, men idag har städerna än en gång omslutit dem. Vi är alltså tillbaka dit vi en gång startade.

Ett grönområde mitt i staden, som dessutom är fredad och inte tillåten att bygga på, vilket man tyvärr inte alltid kan säga om våra andra parker. Självklart kan vi utnyttja detta.

Gestaltningen spelar här en viktig roll, inte minst vid anläggandet av nya delar eller omformning av äldre delar.

Begravningsplatsen är och kommer alltid vara en plats för sorgearbete. Det är viktigt att inte förlora begravningsplatsens ursprung och motiv, den andliga aspekten och den outtalade mystiken, men det finns inga anledningar till varför man inte också kan dra mer nytta av dess rekreativa värden.

Det skulle vara intressant att fortsätta ännu djupare på spåret kring begravningsplatsens roll. Med mer konkreta förslag på hur gestaltningen av framtida begravningsplatser kan se ut, utifrån vårt numera mer mångkulturella samhälle. Hur kan man integrera flera religioner och livsåskådningar på en begravningsplats, utan att förlora helhetskonceptet och riskera urvattning? Vad har människor för önskemål kring utformningen av begravningsplatser? Vilka funktioner skulle gå att integrera med begravningsplatser?

I detta arbete har fokus lagts på begravningsplatser i städer, men det skulle också vara intressant att göra en studie om de kyrkogårdar och begravningsplatser som ligger i mindre byar och samhällen, där man fortfarande använder den gamla kyrkogården runt kyrkan.

På kyrkogårdar och begravningsplatser återfinns flera olika typer av symboler, men även i resten av samhället förekommer sådana. Hur påverkar symbolspråket hur vi upplever platser? Hur viktiga är symboler?

Det här arbetet har varit ett sätt för mig att fördjupa mig i ett ämne jag tycker är intressant, och någonting jag tror är värt att ha i åtanke inom stadsplanering. Det är lätt att glömma dessa ytor, eller tänka att de står för sig själva utanför staden. Men de är en lika stor del som vilka andra grönområden som helst, med en potential att bli så mycket mer än vad de är idag.

Metoddiskussion

I början av arbetet hade jag planerat att utföra korta intervjuer med besökare på begravningsplatser i Lund och Malmö, men detta fick jag ta bort på grund av tidsbrist. När jag tog beslutet kändes det tråkigt att behöva göra det, men så här i efterhand har jag insett att det var ett bra beslut. Istället kunde jag ta del av den undersökning utförd av SKKF (Davidsson Bremborg & Dahlgren), som ställde liknande frågor.

Gällande avgränsningen jag gjorde när jag valde att främst titta på begravningsplatser i städer, tror jag att jag valde rätt. Samtidigt hade det varit intressant att även titta på hur man i mindre samhällen använder sina kyrkogårdar och begravningsplatser, men det hade nog fått bli i en annan studie.

Valet av att göra en litteraturstudie kändes som det självklara valet vid en historisk beskrivning, men det hade varit spännande att till delen om begravningsplatsens roll i framtiden, prata med personer som arbetar med frågan idag, och inte bara läsa om vad de tycker.

Litteraturförteckning

Elektroniska källor

Ahlman, Katarina & Samuelsson, Torbjörn. (2013). *Kremationsstatistik 2012*. [Elektronisk] SKKF (Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund). Tillgänglig: <http://www.skkf.se/sites/default/files/pagefiles/SKKF-Krem-statistik-2012.pdf> (2013-04-26).

Davidsson Bremborg, Anna & Dahlgren, Curt. *Begravning 2011*. [Elektronisk] Lund: SKKF (Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund). Tillgänglig: http://www.skkf.se/sites/default/files/editorial/Begravning_2011.pdf (2013-04-26).

Lag om kulturminnen m.m. (1988). Stockholm. (SFS 1988:950). Tillgänglig: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1988950-om-kulturminnen_sfs-1988-950/ (2013-05-10).

Skatteverket. *Kyrkoavgift och begravningsavgift*. <http://www.skatteverket.se/privat/skatter/arbeteinkomst/vadblirskatten/kyrkoavgiftbegravningsavgift.4.1ee2ea81054cf37b1c800030.html> [2013-05-10]

Tryckta källor

André, Erika. (2000). Kyrkogården genom 1000 år. Varje tidsepok har satt sin prägel på kyrkogårdskulturen. *Kyrkogården*. Vol. 72, ss. 14-21.

Klingberg, Helge. (1997). Den skandinaviske begravelseplads historisk set. *Kirkegårdskultur*, vol. 72, ss. 6-19.

Klintborg Ahlklo, Åsa. (2001). Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990. *Stad och land*. Vol. 167.

Lundquist, Kjell. (1992). Från beteshage till trädgård – kyrkogårdens historia. I: Bucht, Eivor. (red), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp: Movium.

Quist, Patrick. (2003). Marknadsför kyrkogårdar för vad de är – vackra parker! *Gröna Fakta*. Vol. 6.

Sandell, Angela. (2010). Kyrkogården – plats för de döda, kraft åt de levande. *Gröna Fakta*. Vol. 3.

Sörensson, Ann-Britt & Wembling, Mona. (2008). Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter. *Stad och land*. Vol. 173.